

LA INQUISICIÓ I LA PASSIÓ BARCELONINA DE L'ANY 1799

Entre les representacions de la Passió que foren fetes a Catalunya al final del segle XVIII, malgrat les repetides prohibicions eclesiàstiques i civils,¹ és particularment interessant la de Barcelona de la Quaresma i Pasqua de l'any 1799.² Els actors eren afeccionats, veïns de la localitat, la qual cosa era i és normal i enllaça tradicionalment amb el temps que les primitives manifestacions dramàtiques deixaren de formar part de la litúrgia i sortiren al carrer, i és natural que així fos fet a Barcelona, on el conreu del teatre per grups d'afeccionats era florent. La representació tingué lloc al carrer de Jesús, fora de les muralles, a la vora del convent franciscà de Jesús, cap el que avui és la part oriental del Passeig de Gràcia a l'altura del carrer d'Aragó.³ El fet que la Passió fos representada a la mateixa capital comportà una més àmplia difusió de l'esdeveniment,⁴ un impacte amb conseqüències dins el desenvolupament del teatre a Barcelona⁵ i una sèrie de controvèrsies entre les autoritats civils i eclesiàstiques amb la Inquisició, segons ho demostra l'expedient inquisitorial que fou obert amb

1. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Notes sobre la supervivència del teatre català antic*, ER, XI (1962), 54-56. A l'expedient del qual donem notícia es fa referència a representacions contemporànies de la Passió als pobles catalans, concretament en la primera carta del Tribunal de Barcelona al Consell Central de la Inquisició i en la declaració del fiscal, en la qual s'excusa que el Tribunal no hi intervingué per no haver tingut coneixement dels fets.

2. Han donat notícia, no massa exacta, d'aquesta representació J. CARRERA I PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII*, II (Barcelona 1951), 448-450, i FRANCESC CURET, *Teatres particulars a Barcelona en el segle XVIII* (Barcelona 1935), 117-125, i *Història del teatre català* (Barcelona 1967), 54-55.

3. C. BARRAQUER Y ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, I (Barcelona 1906), 483.

4. MASSOT I MUNTANER, *op. cit.*, 74-75, transcriu la notícia, procedent de les *Memòries* d'Antoni Bosch i Cardellach, sobre la controvèrsia amb motiu de la representació de la Passió a Sabadell, el mateix any 1799, provocada per l'oposició dels missionistes que hi anaren a predicar per la quaresma, la qual cosa manifesta les diverses opinions dels eclesiàstics en aquest punt i diu: «Lo concurs de la vila era bastant. Dels forasters fou poch, en atenció que al mateix temps se representava en Barcelona ab lo major acert, exactitud y aplauso.»

5. CURET, *Teatres particulars*, 127 i 128, transcriu documents referents als actors que intervingueren en la Passió i que més tard esdevingueren professionals.

aquest motiu.⁶ La seva lectura ens permet de constatar una vegada més el tradicional enfrontament entre el Tribunal de la Inquisició i el poble català, que veié sempre aquell com una imposició del poder central i que ara no és afavorit únicament pel clergat autòcton sinó pel mateix Capità general. Ocupava aleshores aquest càrrec Agustín Lancaster, el qual demostrà estar més interessat en els immediats problemes de govern — manifestats en aquest moment, sobretot en les desastroses conseqüències socials de la guerra, que comportaven el descontentament de la població — que no pas en l'aplicació estricta d'unes disposicions legals, políticament irrellevants, com són les que es referien a la prohibició de representar obres religioses.⁷ Aquestes, segons sembla, foren sempre més acatades en la teoria que en la pràctica, sobretot a Catalunya, on la creixent difusió dels grups teatrals d'afezionats féu que les més genuïnes manifestacions dramàtiques populars fossin prou incontrolades.

La Inquisició, malgrat la seva intermitent persistència fins ben entrat el segle XIX, tenia molt debilitat, com és ja ben conegut, el poder de decisió política i trobà en el cas d'aquesta representació, considerada dins la seva competència, un motiu per a fer-se escoltar. El Capità general i el bisbe Pedro Díaz de Valdés, per altra banda, afavorien la representació i li havien atorgat gustosament les llicències i l'autorització, en ésser conferida a l'espectacle la finalitat benèfica d'ajut als necessitats per causa de la guerra.⁸ Cal remarcar l'actitud de Díaz de Valdés en aquest cas, divergent de l'adoptada comunament pels seus antecessors i successors davant les representacions teatrals de peces religioses i expressament de la Passió.⁹

És curiosa la confrontació dels documents inquisitorials amb un altre document, molt sovint utilitzat com a valuós testimoniatge de l'actualitat barcelonina de l'època: les memòries del baró de Maldà.¹⁰ El dia 6 de febrer de 1799 escriu Amat i Cortada:

Ab permís del Govern se està construhint un molt ample y gran teatro per representarse la Passió de Nostre Salvador, en un camp immediat al carrer de Jesús. Y no obstant de no haverse permès fins ara semblant representació, ha condecendit lo Govern ab lo piados fi de auxiliar als pobres, que quedan oprimts per las calamitats de la guerra; se diu que los representants seràn aficionados del pahís, y alguns volen dir si seràn alguns minyons jovens que de algun

6. AHN, Inquisición, llig. 4506 núm. 7, ressenyat per A. PAZ Y MÉLIA, *Papeles de Inquisición. Catálogo y extractos*, 2.ª ed. per RAMÓN PAZ (Madrid 1947), 92-93, núm. 277.

7. Es tracta de la reial cèdula del 1765, prohibint la representació d'actes sacramentals i comèdies de sants, la qual fou eficaç quant a les representacions públiques i, sobretot, a les oficials del Corpus.

8. JOAN MERCADER, *Els capitans generals* (Barcelona 1957), 116 i 163, destaca l'actuació de Díaz de Valdés, i, sobretot, de Lancaster en favor de la beneficència, puix que la situació de desastre econòmic amb la desocupació subsegüent foren els problemes més candents que, sens dubte, els pertocà de resoldre.

9. Cfr. nota 1 i J. ARTÍS, *El Misteri de la Passió als teatres barcelonins*, dins *Tres conferències sobre teatre retrospectiu* (Barcelona 1933).

10. AHC, Barcelona. En aquestes Memòries han estat basades, sobretot, les notícies donades fins ara sobre la representació barcelonina de la Passió del 1799.

temps a esta part donan comedias molt bones detràs de Palacio ab singular desempeño, gust y satisfació del publich.

S. E. los ha promès la llicencia ab la condició de voler una part del producte pels pobres, cuydantse ells mateixos, es dir los representants de tot lo gasto que ocorria y ya han comensat los treballs de construhir tabladós, compondre bastidors, pintar cortinas y demés perspectiva en lo gran saló de Santa Catharina de la present ciutat; se assegura que la entrada serà a peseta, peseta y mitja las llunetas y a proporció serà lo preu dels palcos o camarillas. Tot Barcelona desitja veurer la tal funció y yo creuré que serà molta la concurrencia dels pobles vehins y tal vegada de moltas parts las mes remotas de Cataluña».

Al cap de tres dies, el Tribunal de la Inquisició decideix d'ocupar-se de l'afer i tramet al Consell Central un acte judicial, acompanyat d'una carta, signats l'un i l'altra pels inquisidors Manuel de Mena y Paniagua i Fernando Quijano y Agüera, degà i fiscal del Tribunal, respectivament. Es tracta simplement de demanar consell per a actuar en el cas de possibles delacions, i exposen llur actitud reprobadora de la representació, basant-se en l'escàndol i les burles de la religió que comportaria el fet de convertir els sagrats misteris en tema d'un espectacle teatral, fet per laics, en un lloc profà i fins i tot amb entrada pecuniària i distinció de localitats, com en qualsevol teatre, i tot amb permís del Govern, i creient molts que hom ho fa amb el consentiment del Sant Ofici. Acaba amb una nota de diplomàcia, que reflecteix la situació del Tribunal davant el poble:

«parece que sería conveniente alguna orden de la superioridad, para evitar a este Tribunal todo desaire, que no sería extraño en las presentes circunstancias.»

La resposta de Madrid no havia arribat el dia 22, data en què començaren les representacions. Amat i Cortada va donant aquests dies notícies dels preparatius, del nombre d'assistents — «no sé si passades de mil cinc-cents persones» —, del cost de les representacions, que hom estima en unes tres mil lliures, i del problema de l'horari, que per raó d'haver de finalitzar la representació abans de tancar les portes de la ciutat, hagué d'ampliar-se, sempre amb permís de l'autoritat, i començar una hora abans. La descripció que Amat i Cortada fa del local ens el presenta com una bona rèplica dels grans teatres públics, en la construcció del qual intervingueren tota mena d'artesans. També parla del bon nombre d'actors i de la qualitat de llur actuació, sobretot en els papers de Jesús i de la Magdalena, que judica com a edificants i exemplars per al poble.

El mateix dia 22, els inquisidors de Barcelona decideixen d'actuar pel seu compte i trameten un ofici al Capità general, demanant-li el text de la peça per tal de poder examinar-lo, i indicant-li que suspengui, mentrestant, la representació. La resposta immediata del Capità general denega aquest últim extrem, i ho justifica en el caràcter benèfic de la representació i en l'aprovació donada pel Bisbe, i remet el text de la Passió.

Les referències que els documents inquisitorials fan del text de l'obra ens permeten la seva identificació. Es tracta de la «*Llastimosa tragedia que representa la Passió y Mort de Christo Sr. Nre. Dividida en los diferents actes, y passos de ella, ab la conversió de la Madalena*. Composta per un devòt de la Santa Casa del Hospital de la Ciutat de Vich, ab lo motiu de averse representat en ella lo any passat de 1752. Vich: Per Pere Morera. A costa del S. Hospital de Vich.»¹¹ Romeu i Figueras, dins la seva classificació dels textos catalans conservats de la Passió,¹² la considera com la vuitena Passió, prou independent i de trets estilístics més cultes i amanerats, d'acord amb el gust de l'època, que les restants versions contemporànies, entre les quals es troba l'atribuïda a fra Anton de Sant Jeroni, la més divulgada i representada durant el segle XIX.

Els dominicans Manuel Casanova i Salvador Vilella actuaren com a censors del text i de la representació, per ordre del Tribunal, i assistiren al teatre el diumenge dia 24. Llur declaració és, en principi, condemnatòria, però suggereixen la correcció de certs passatges que no s'ajusten a la narració evangèlica i a la doctrina dels sants pares, sobretot el del comiat de Jesús i Maria, basant-se en la incorformitat de la Verge davant els designis de Déu i en les seves exagerades manifestacions de dolor, així com en les condicions en les quals, segons es desprèn del text, es trobaven les ànimes als llimbs.¹³ Transcriu aquest darrer passatge, únicament per a donar una idea de la mentalitat amb què actuaven els qualificadors del Sant Ofici:

«(Se fa dins ruido de cadenes, y canta la Música est recitat.)

Ohiu nostres clamors, Pare piadós,
que tristos esperam tant sens compàs,
donau consol pacifich y amorós
y aliviaunos la pena de aquest pas;
tots ab ànsia mortal, tots sens repós
la vinguda desitjan eficàs:
no deixeu lo clamor més indecís
y convertiu lo infern en paradís
Veniu al consol
de un poble tan fiel.
Veniu com a sol
rompent les cadenas vostre noble zel.»

També ens diu Amat i Cortada que la música fou composta per Ignasi Ducasi, xantre del Pi:

11. Un estudi aprofundit de les diverses impressions de la peça, posaria de manifest la seva difusió a la segona part del segle XVIII.

12. JOSEP ROMEU I FIGUERAS, *La légende de Judas Iscarioth dans le Théâtre Catalan et Provençal: Essai de Classification des Passions Dramatiques Catalanes*, «Actes et Mémoires du 1er Congrès International de Langue et Littérature du Midi de la France» (Avignon 1957), 103.

13. Confrontades les referències explícites dels passatges censurats amb l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya, sign. 6-V- C 13/3, coincideixen en la localització dels continguts al·ludits dins el text imprès.

«Es de molt mèrit la obra de música interpolada entre los vàrios actes de la Passió, per son gust patètic y fina melodia, proporcionada a tant llastimós acte, y se deu sa composició al jove Ignasi Ducasi, clergue i xantre del Pi, qui compongué ab lo espay de pochos dias lo que seria per altres treball de molts mesos, adelantantse sa habilitat y perícia, que té ya comprobada en otras obras ab aplauso dels facultatius.»

En el que es refereix a la representació, els qualificadors, a més de referir-se als gestos de desesperació impropis de la Verge en el citat passatge, s'escandalitzen del vestuari dels actors, els quals figuraven anar despullats, coberts amb una roba lleugera de color de carn i una tovallola a la cintura, la qual cosa qualifiquen d'indecència.

El poble, per la seva banda, reaccionà d'una manera totalment contrària, si hem de creure el que ens diu Amat i Cortada l'endemà:

«Se me ha referit que se representa ab tal propietat la Sacrosanta Passió de nostre Divino Redemptor Jesu Christ en sos pasos, majorment en lo del despido lo amantíssim Fill Jesús de Sa Mare Santíssima. Com quel auditori est pleníssim, està allí ab suma quietud, conmogut a llagrimas de ternura...»

I al cap de quatre dies comenta:

«conmovent més al poble de tota clase de personas tota aquella representació que las professons de Samana Santa, que en molt pochos vuy dia hi ha devoció.»

El dia 25 el Tribunal respon a la carta del Capità general, tot excusant-se de no haver-ho fet el dia abans a causa d'haver-se celebrat la cerimònia de la publicació de l'Edicte de la Fe, la qual fou feta a la Parròquia del Pi, segons Amat i Cortada. Després d'insistir en les raons per les quals havia d'ésser suspesa la representació, acaben deixant ben establert:

«si V.E., en quien reside la superior autoridad, tiene por conveniente el consentir el que se prosiga, siempre constará que hizo el tribunal todo lo posible por evitarlo.»

El dia 26 declarava davant el Tribunal Esteve Oms, rector del Pi, parròquia a la qual pertanyia el barri de Jesús i que, sens dubte, col·laborà a l'organització de la representació. El rector, segons es desprèn de la seva declaració, fou designat pel bisbat com a qualificador de l'obra, i assistí a la representació després de certes diligències per part de l'autoritat civil amb l'eclesiàstica per mitjà del vicari general, Jaume Roig. Consta en la declaració que la petició de la llicència de representació la féu un tal Josep Arquer i que el teatre fou muntat a casa del pagès Josep Fatxó. La peça mereix l'aprovació del rector del Pi, que la presencià per segona vegada el mateix diumenge que hi assistiren els qualificadors inquisitorials. Un altre clergue adscrit al Pi, Joan Sala, la presencià el dilluns i únicament trobà que el que feia de mal lladre portava

la tovallola una mica curta i la hi féu allargar. No cal insistir en la importància donada pels inquisidors en aquest detall, com també a l'al·lusió que, de passada, féu el rector del Pi a les prohibicions civils i eclesiàstiques de representar peces religioses i concretament a una pastoral d'Asensi Sales, bisbe de Barcelona del 1755 al 1766.

El mateix dia 26, el Tribunal de Barcelona rep la resposta del Consell General de la Inquisició, que pretén de solucionar l'afer recordant al Capità general la seva obligació de fer complir les disposicions legals referents a la representació d'obres religioses. Per la qual cosa, i vist el poc èxit de les seves gestions en aquest sentit, el Tribunal de Barcelona es disposa a trametre l'expedient a Madrid, amb la declaració del fiscal i el veredictre reprovatori. Amb tota la retòrica que convenia al cas i omplint dos folis per les dues bandes, comença dient el fiscal Quijano que

«ni la causa del socorro a los pobres, ni la situación de la guerra son suficientes para no observar el gobierno las leyes»,

raó en la qual insisteix diverses vegades — amb exemples tan expressius com el que, així, podria també muntar-se un bordell amb fins benèfics —, com en l'escàndol que, pressuposant les reaccions del públic, dóna com a segura conseqüència de la representació,

«no dudando que aunque en su acto, por miedo a la justicia y gozar de la diversión a que naturalmente son inclinados estos catalanes, observen el mayor silencio, modestia, quietud y apariencia de devoción, seguramente practicarán lo contrario fuera de él; y que como a ella concurrirán mahometanos, griegos, protestantes, republicanos, militares y muchos de los libertinos y filosofastrós de que tanto abunda este pueblo tan frecuentado de todo género de personas de todas sectas, las que sin duda seducirán a muchos induciéndolos a errores...».

Recrimina també l'actitud del Bisbe i preveu possibles contradictors, quan al·ludeix als aduldors de l'autoritat civil. Després, a base d'una sèrie de preguntes que van intensificant el to polèmic de la declaració, es refereix als detalls materials de la representació, com són la indignitat de l'actor que representa Crist i els ja esmentats referents al vestuari i gestos dels actors. Torna a insistir en totes les raons que eren esgrimides des del principi i acaba demanant no solament la prohibició de la representació, sinó una satisfacció al Tribunal pel menyspreu que ha sofert.

El veredictre, signat per Mena, és

«que la expresada tragedia o pieza poética debe ser prohibida y mucho más su representación»

i hom la tramet a Madrid. Hi són adjuntats els cartells que havien estat clavats en diversos llocs de la ciutat anunciant la representació per cada un dels dies que es feia, en el primer dels quals tenim la versió del fet, segons els mateixos organitzadors. Ens fan saber que la representació la fa un grup de joves:

artesans, amb permís de la superioritat, amb la finalitat benèfica d'ajut als pobres i la intenció piadosa que es desprèn del contingut de la representació, tot preguntant al públic la seva assistència respectuosa i comprensió envers els defectes d'interpretació, puix que els actors no són professionals. Afegeixen que el preu de l'entrada serà a pesseta per persona, a tres pessetes la llotja, i les llunetes a mitja pesseta, i que hi haurà un lloc reservat per a les senyores. Els inquisidors inclouen també a l'expedient un retall del «Diari de Barcelona» del diumenge 17 de febrer, que no fa cap referència a la Passió, sinó a un altre tipus d'espectacle i que ens fa dubtar si hi fou inclòs per error o per afany d'aportar proves contra la representació. El mateix dia 27, un dels cartells d'anunci és clavat a la porta principal del palau de la Inquisició, el qual és tramès també a Madrid, degudament explicat i signat pel qui féu la troballa.

Pocs dies després, el 2 de març, el Tribunal de Barcelona insisteix novament amb una altra carta al Consell General, i hi adjunta nous cartells i anuncia que no solament continua la representació, sinó que hi ha rumors que, amb aquesta finalitat, hom construeix un altre teatre a la Barceloneta.

A partir d'ara hi ha un llarg silenci per part dels inquisidors de Barcelona, els quals, sens dubte, esperaven la solució per obra del Consell. Però la controvèrsia havia transcendit al públic i el 4 de març, Amat i Cortada ens diu més o menys el que ja sabem, tot prenent una actitud conciliadora però favorable a la representació i dóna com a cert que el Bisbe i el Capità general han acudit al Govern, i han exposat els motius que els mogueren a aprovar que es fes la Passió. La notícia sembla confirmar-se en els rumors que transmet els dies següents: que ha arribat un extraordinari de Madrid que atorga lliure facultat al Capità general, no solament per a permetre la Passió, sinó qualsevol funció feta per a donar gust al poble i que el propi Capità general ha assistit a la representació.

Mentrestant, els qualificadors del Consell General de la Inquisició, vist l'expedient i el text de la Passió, accepten la decisió dels de Barcelona, en declaració signada el 16 de març, la qual és confirmada pel Consell el 3 d'abril:

«que se prohiba en primer edicto esta tragedia y su representación por estar en algunos actos menos ajustada y conforme a la sagrada historia que representa y a la sana y común doctrina de los santos padres».

A l'allunyada capital del regne, l'apassionada polèmica esdevingué un afer burocràtic, i els del Consell donaren per establert que, un cop passada la Setmana Santa, deixaria de fer-se la funció i es resoldria definitivament per via de l'edecte normal de prohibició. Però una nova carta dels de Barcelona, del 7 de maig, queixant-se que continuava la representació de la Passió i del perill que es representés igualment la Resurrecció, reiterant les raons del desprestigi de la religió i del propi Tribunal, revitalitzà la qüestió. L'inquisidor general i arquebisbe de Burgos, Ramón José de Arce, escriví una llarga carta a Mariano José de Urquijo, aleshores ministre d'Estat, explicant detalladament els fets i preguntant-li que exposés al Rei la conveniència de renovar la reial cèdula del

1765, prohibint la representació d'actes sacramentals i comèdies de sants, i que fos tramesa a Barcelona l'ordre expressa que, amb aquest motiu, fossin prohibides la Passió i la Resurrecció. La resposta d'Urquijo, datada el 3 de juny, agraeix de part del Rei a l'Inquisidor el seu zel i comunica que han estat donades les ordres pertinents al Consell de Castella.

El dia 15 de juny els inquisidors de Barcelona envien una nova carta a l'Inquisidor general, expressant llur satisfacció per la reial ordre que els anuncia i exposant que la Passió ha deixat ja d'ésser representada, perquè, després de tant de temps, el públic ja se n'havia cansat. Però exposen seguidament el recel que el Bisbe atorgui la llicència per a altres representacions religioses, i es queixen que per tals aprobacions no sigui tinguda en compte l'autoritat del Tribunal del Sant Ofici, per la qual cosa consideren urgent la publicació de les ordres prohibitòries. Quant a l'autoritat civil, sembla que ja no els preocupa, puix, com havien anunciat anteriorment, havia cessat en el seu càrrec Agustín Lancaster, i el seu successor no fou propici a afavorir les representacions de caràcter religiós, segons es desprèn d'una segona carta d'Urquijo a l'Inquisidor general, datada el 20 de juny, on comunica la resposta del Capità general de Catalunya, que era aleshores Francisco de Horcasitas, a la reial ordre de prohibir concretament la *Lastimosa tragedia que representa la Pasión y muerte de Cristo Señor Nuestro y la Resurrección* i fa constar que el nou Capità general ha afirmat que la dita ordre serà acomplerta i que, fins i tot, abans de rebre-la no permeté que és representés la Resurrecció.¹⁴

Amb aquesta carta acaba allò que es conserva a l'expedient de la Inquisició referent a la Passió barcelonina de l'any 1799, en el primer foli del qual consta: «prohibida en edicto de marzo de 1801». En l'edicte inquisitorial publicat a Barcelona el 1801¹⁵ figura en l'apartat de «prohibidos in totum»:

«24. *Lastimosa Tragedia, que representa la passió y mort de Christo Señor nostre, compuesta por un devot de la santa casa del Hospital de Vich: se prohíbe su representación y lectura por estar en algunos actos menos ajustada y conforme á la historia que representa, y á la sana y común doctrina de los Santos Padres, y hallarse prohibida la representación de esta especie de dramas por repetidas Ordenes Reales.*»

De forma igual apareix prohibida al suplement de l'Índex expurgatori publicat a Madrid l'any 1805.¹⁶ La intransigència de la prohibició, va dirigida

14. CARRERA I PUJAL, *op. cit.*, II, 450, transcriu el text de la reial ordre, tret de l'ACA, Acordadas, reg. núm. 1.017, f. 236.

15. Biblioteca de Catalunya. Fullets Bonsoms, núm. 2106.

16. *Suplemento al Índice expurgatorio del año 1790 que contiene los libros prohibidos y mandados expurgar en todos los reynos y señorios del católico rey de España el Sr. D. Carlos IV, desde el edicto de 13 de diciembre del año de 1789 hasta el 25 de agosto de 1801* (Madrid, Imprenta Real, año de 1805). Senyalada amb l'asterisc que significa la prohibició *in totum*, figura «*Lastimosa tragedia que representa la passio y mort de Cristo Señor nostre, compuesta por un devot de la Santa Casa del Hospital de Vick [sic]. Edicto de 18 de marzo de 1801*».

a impedir que la peça fos representada. Ja no es tracta d'interpretacions, dins el camp de la jurisprudència, donades per bisbes, governants o inquisidors sobre la licitud de determinades representacions, sinó d'un document oficial sens apel·lació possible. La prohibició és, sens dubte, la raó per la qual la *Llastimosa tragèdia*, després del seu èxit sense precedents el 1799, no gaudí d'ulterior difusió i afavorí la d'altres versions del tradicional drama català.

MERCÈ DEXEUS DE MOLL

Madrid